

'UIT EGYPTENLAND IN 'T BELOOFDE LAND' ARCHIVARISSEN VAN ROTTERDAM 1857-2007

door Coen Schimmelpenninck van der Oije

Het bijbelboek Exodus verhaalt over de gevaarvolle tocht van het joodse volk uit Egypte naar het Beloofde Land, Kanaän. Die tocht kan model staan voor het gevoel dat men krijgt wanneer men uit iets naargeestigs overstapt naar een begeerde plaats. Het citaat in de titel van deze bijdrage gebruikte mr. Willem Bezemer toen hij op 5 december 1890 het bericht ontving dat hij in januari 1891 als adjunct-archivaris in Rotterdam kon beginnen. Daarover zegt hij verder: 'ik gevoelde mij als een ter dood veroordeelde, wien plotseling genade en vrijheid geschonken is'.¹ Of deze verrukking alle archivariissen bij hun benoeming in Rotterdam ten deel viel, weet ik niet zeker, maar vaststaat dat die aanstelling over het algemeen als zeer plezierig en eervol werd en wordt beleefd.

Rotterdam kreeg in 1862 formeel een archivaris, al was Scheffer al vanaf 1857 als zodanig werkzaam. Daarmee was Rotterdam niet speciaal vroeg; Leeuwarden benoemde reeds in 1838 een stadsarchivaris en vóór 1850 hadden Amsterdam, Deventer, 's-Hertogenbosch, Kampen, Maastricht en Zutphen personen in dienst die de functie van stadsarchivaris als (neven)werkzaamheid uitoefenden.² Het tennisbaaneffect lijkt niet van toepassing op de vestiging van een archiefdienst. Die tennisbaan is in de wereld van de recreatieparken een belangrijke determinant voor succes, ongeacht of de gasten er gebruik van maken. Volgens deze logica vormt cultuur een leuk accent in een stad, een optie die men niet noodzakelijk ook verzilvert.³ Administratieve belangen en (toevallige) bestuurlijke belangstelling voor de geschiedenis leidden tot de aanstelling van een archivaris, niet de behoefte aan een cultureel accent.

De omstandigheden waaronder de gemeentelijke archiefdienst in Rotterdam is gegroeid, is hier niet het onderwerp, maar het is zeker dat de archivariissen en hun medewerkers aan de ontwikkeling van de archiefdienst veel hebben bijgedragen. Meestal ging dat in goede verstandhouding met het gemeentebestuur, de (raads)commissie voor de archieven en de portefeuillehouder. In hun vak hebben de archivariissen grote veranderingen meegemaakt. Alleen al de wet- en regelgeving waarmee zij in hun werk te maken kregen, is een hoofdstuk apart.

Zij startten onder de Gemeentewet van 1851, werkten met de *Handleiding* (1898) en moesten zich houden aan de achtereenvolgende archiefwetten van 1918, 1962 en 1995. Het gekke beeld van de stoffige archivaris als anatomisch wonder met schijnbaar uitsluitend linkerhanden past bij geen der Rotterdamse archivarissen. Het is mijn opzet hen kort te karakteriseren om aldus iets van hun persoonlijkheid duidelijk te maken. Een opgave van de door hen verworven archieven en van hun publicaties kan men elders vinden.⁴

De eerste archivaris

Met de verordening van de gemeenteraad van Rotterdam van 22 oktober 1857 komt de eerste archivaris van de stad in zicht.

J.H. Scheffer werd als een der vaste klerken ter secretarie toegevoegd aan de raadscommissie voor de archieven die Burgemeester en Wethouders in het toezicht op het archief moest bijstaan. Johannes Hendrikus Scheffer werd op 19 februari 1832 in Rotterdam geboren; daar was zijn vader als commies ter griffie van de rechtbank van eerste aanleg en als procureur werkzaam. Zoon Scheffer had zich in 1852 als student in de rechten in Leiden laten inschrijven, maar hij voltooide de studie niet –mogelijk een blijk van ongedurigheid die ook zijn werk bij het archief zou kenmerken. Scheffer werd aangesteld als klerk ter secretarie in Rotterdam en daarnaast belast met de zorg voor het archief; dat was toen formeel de taak van de gemeentesecretaris. Op 1 december 1858 kreeg Scheffer de zorg voor het archief als enige taak en werd hij ontheven van zijn andere werkzaamheden. Op 1 januari 1862, inmiddels tot eerste klerk bevorderd, ontving hij de titel van archivaris. Scheffer begon in 1857 onmiddellijk met het geordend opbergen van stukken en banden die her en der chaotisch door het stadhuis

verspreid lagen, en met een catalogus van de in de charterkamer aanwezige boeken.

Ondertussen oefende de commissie voor de archieven druk uit om zoekgeraakte stukken terug te krijgen en stimuleerde met succes de schenking van archiefstukken door particulieren. Zeer belangrijk was bijvoorbeeld de verwerving in 1865 van de op Rotterdam betrekking hebbende tekeningen en gravures uit de collectie van Abraham van Stolk Cz (1865). Zo ontstond de basis van het gemeentearchief, die naast geschreven en gedrukte documenten ook kaarten, tekeningen, prenten, handschriften en boeken omvatte. De archivaris was dus tegelijkertijd bibliothecaris. In deze periode maakten ook voorwerpen –ook wel aangeduid als oudheden, antiquiteiten of rariteiten– deel uit van de verzameling onder beheer van de archivaris; zij vormen de basis van de collectie van het huidige Historisch Museum Rotterdam. Door dit alles nam de omvang van het archief snel toe en al gauw werd het ruimtegebrek in het stadhuis nijpend. Scheffer zocht een andere behuizing en toen de gemeentesecretaris stelde dat het archief het beste in het stadhuis kon blijven, liet hij zich daarover in scherpe bewoordingen uit. Weliswaar verzachtte de commissie voor de archieven zijn woorden, maar Schef-

afb. I. J. H. Scheffer was een gedreven werker die zijn talenten van zijn 25ste tot zijn dood op 54-jarige leeftijd voor het archief aanwendde. De eerste ordening van de stukken, de verwerving van het Rotterdamse deel van de Atlas Van Stolk, het begin van een verzameling van op de geschiedenis van Rotterdam betrekking hebbende voorwerpen, –dit alles en nog meer is aan hem te danken.

(GAR, M2278)

fer kreeg gelijk en zijn zin. De boekerij, de oudheden en het merendeel van de archiefstukken inclusief de prenten en tekeningen werden in 1868 naar het Schielandshuis overgebracht. Het archiefmateriaal van na 1824 dat onder handbereik in het stadhuis aan de Kaasmarkt moest blijven, werd ondergebracht in brandkasten in de 'rotonde' van het stadhuis aan de Kaasmarkt, namelijk de entreehal van het gebouw, afgedekt met een koepeldak.

Scheffer besteedde zijn tijd aan de ordening van het archief, het stempelen der stukken om zoekraken tegen te gaan en de registratie van de aanwinsten. Hij nam andere ruimten in het stadhuis in gebruik om aan het gebrek aan voldoende opbergplaatsen voor de zich uitbreidende verzameling paperassen het hoofd te bieden. Een schrijver werd benoemd om de archivaris te ondersteunen. Niettemin vorderde Scheffer maar langzaam met zijn inventarisatie, vooral omdat hij voor het gemeentebestuur regelmatig naspeuringen moest doen ter opheldering van oude zaken en ter handhaving van rechten van de gemeente. Om de inventarisatie toch voortgang te doen vinden, werd in 1863 Frederik

Daniel Otto Obreen aangesteld. Deze was op 28 mei 1840 in Rotterdam geboren en overleed in Amsterdam op 1 november 1896. Voor een zoon van Gerrit Obreen –koopman en commissionair in de Maasstad, die als lid van de gemeenteraad zitting had in de commissie voor de archieven– was een archief zonder twijfel geen onbekend fenomeen. Obreen werd benoemd tot adjunct-archivaris en -bibliothecaris en in 1879 tevens tot directeur van Museum Boymans, dat eveneens in het Schielandshuis was gevestigd. Samen met Scheffer publiceerde hij in 1876 de *Rotter-*

damische Historiebladen, een verzameling belangrijke bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam in twee delen. In 1883 werd Obreen benoemd tot directeur van het Rijksmuseum in Amsterdam; zijn opvolger was J.H.W. Unger.

Onder Scheffer was het beheer van de archieven, bibliotheek en historische voorwerpen in één hand gekomen. Hij heeft onder moeilijke omstandigheden zeer veel tot stand gebracht en het werk van de archivaris op verschillende terreinen gediend: praktisch beheer, ordening, inventarisatie, bronnenpublicatie. Na een maandenlange periode van ziekte overleed hij op 13 februari 1886. Hazewinkel stelde vast 'dat het Rotterdamse archief, in zeer verwaarloosde toestand door hem aangetroffen, bij het beëindigen van zijn levens-taak de vergelijking met de best ingerichte archieven kon doorstaan' en citeert dan:

'Met onvermoeiden ijver heeft hij getracht daar te vereenigen, wat hij voor de geschiedenis van eenig belang achtte, en moge al de overledene zijne gebreken hebben gehad, dat hij ten aanzien van het Archief en de Boekerij groote verdiensten jegens de Gemeente heeft verworven, mag aan zijne nagedachtenis niet worden onthouden.'⁵

Een nieuwe behuizing voor het archief

Gedurende de ziekte van Scheffer verving adjunct-archivaris en -bibliothecaris Unger hem. In diens plaats werd E.W. Moes aangesteld; die vertrok echter al in 1890 naar Amsterdam om directeur te worden van het Rijksprentenkabinet. Johan Hendrik Willem Unger werd op 22 juni 1861 in Den Haag

geboren. Zijn vader, banketbakker, overleed jong. De weduwe Unger trok toen met haar zoontje in bij haar vader die zilverbewaarder was van prins Frederik, een jongere broer van koning Willem II. In het paleis aan het Korte Voorhout maakte Unger voor het eerst kennis met allerlei kunstschaten. Ook kreeg hij in zijn jonge jaren de gelegenheid om naar opera en schouwburg te gaan. Na de HBS moest hij om te worden toegelaten tot een universitaire studie letteren – waarvoor een diploma gymnasium vereist was – een toelatingsexamen doen, maar ernstige ziekte stond dat in de weg. Studeren voor een akte M.O. bleef over en zo werd hij leerling van de hoogleraren M. de Vries en R. Fruin. Hij legde een opmerkelijke belangstelling voor Nederlandse letterkunde aan de dag en voor het belang van historische afbeeldingen. Beide hoogleraren steunden zijn sollicitatie naar de post van adjunct-archivaris van Rotterdam.

In oktober 1883 werd Unger in de vacature Obreen aangesteld en 24 februari 1886 volgde hij, nog geen 25 jaar oud, Scheffer op.⁶ Als persoon was Unger wat stroef en teruggetrokken.

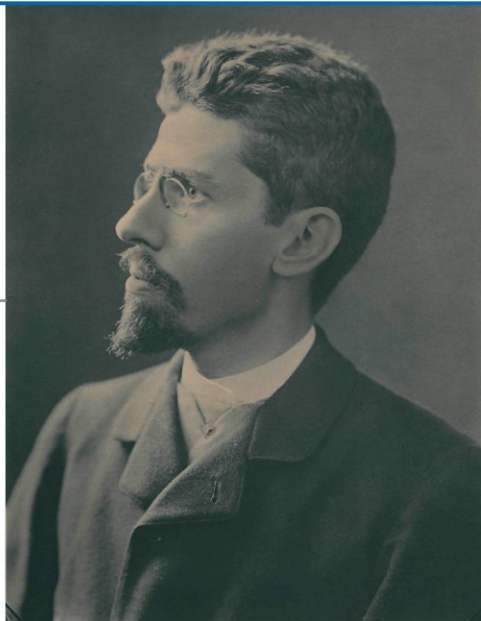
'Unger was in menig opzicht een self-made man. Omstandigheid, die ... aan den eenen kant hem teekent als iemand van meer dan gewone bekwaamheid, en van grote werkkraft en energie, maar die aan den anderen [kant] een enkele maal leidde tot overschatting van eigen kennis en inzicht.'

Ungers grote verdienste is dat hij nieuwbouw aan de Mathenesserlaan voor het archiefgebouw wist te realiseren. Met de inrichting

afb. 2. Ook gemeentearchivaris J.H.W. Unger begon zijn loopbaan bij het archief op zeer jeugdige leeftijd; hij was net 22 toen hij in 1883 tot adjunct-archivaris en -bibliothecaris werd benoemd. De foto toont hem als een intelligente intellectueel met een dromerige, artistieke inslag en een vastberaden wil. Zonder zijn inzet zou de nieuwbouw aan de Mathenesserlaan niet zijn gerealiseerd.

(GAR, P020201)

ervan heeft hij zich diepgaand bezig gehouden en het moet voor hem een grote voldoening zijn geweest een voor het huisvesten van archieven geëigend gebouw te kunnen opzetten, na dat van Leiden (1893) het tweede in zijn soort in Nederland. De opening van het nieuwe gebouw op 5 juni 1900 moet voor hem een ware triomf zijn geweest. In Ungers tijd kwam ook het Rotterdamsch Jaarboekje van de grond en een serie *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam*, die door zijn overlijden onvoltooid bleef.⁸ Het stadsarchief, dat door Scheffer als een verzameling ambtelijke dossiers was geordend, liet Unger liggen. Herhaaldelijk nam hij de illustratie van boekwerken voor zijn rekening. Het toneel bleef een grote liefde en hij verleende zijn medewerking bij de instudering en de mise en scène van tal van stukken. Na een langdurige ziekte overleed hij op 9 april 1904 op de jonge leeftijd van 42 jaar. Aan de *Bronnen* had ook mr. W. Bezemer bijgedragen.⁹ Willem Bezemer werd op 19 februari 1867 geboren in 's-Hertogenbosch, waar zijn vader boekhandelaar was. In Leiden studeerde hij rechten om in 1889 *cum laude* te promoveren. Na enige teleurstellen-

de ervaringen trad hij in januari 1891 als adjunct-archivaris in de vacature Moes 'het land van belofte' binnen. Hij was de eerste academisch geschoolde archivaris in Rotterdam. Naar het oordeel van G. van Rijn was Bezemer 'een athleet in verstand en wetenschap, maar weinig ervaren in 't maatschappelijk leven en in 't geheel niet bestand tegen de wederwaardigheden des levens'.¹⁰ Bezemer overleed na een lange periode van ziekte op 5 maart 1898. In zijn plaats werd mr. A.S. de Blécourt benoemd, die in 1901 naar de provinciale griffie te Haarlem vertrok en later hoogleraar Oud-vaderlands Recht in Leiden werd.

De Blécourt werd in Rotterdam op 1 juni

1903 opgevolgd door mr. Roelof Bijlsma. Deze werd op 23 februari 1880 als zoon van een arts geboren in Lochem. Hij promoveerde na een studie rechten in Utrecht in 1903 op stellingen. In 1904 werd hij te jong geacht om Unger op te volgen, in 1907 werd hij adjunct-archivaris. Negen jaar later volgde een benoeming tot chartermeester bij het Algemeen Rijksarchief in Den Haag, waar hij zijn carrière als algemeen rijksarchivaris beëindigde. Bijlsma was gehuwd met een volonair van het Rotterdamse gemeentearchief, en overleed op 28 januari 1947. Hij staat bekend als een voortreffelijk archivist.¹¹ Bijlsma's plaats werd ingenomen door de volonair dr. H.C.H. Moquette.¹² Hermine Christine Hélène Moquette werd op 25 april 1869 in Sluis geboren, waar haar vader hervormd predikant was; later werd hij in die functie benoemd in Rotterdam. Mevrouw Moquette studeerde letteren in Groningen, waar zij als derde vrouw het doctoraal examen aflegde en als tweede vrouw promoveerde. Bezemer en anderen hadden haar belangstelling voor het archiefbedrijf aangewakkerd. Zij volgde Bezemer niet direct op, maar kon wel op 1 maart 1899 als volonair in Rotterdam beginnen en volgde op 1 januari 1901 De Blécourt op als adjunct-archivaris. Daarmee werd zij het eerste vrouwelijke lid van de (thans Koninklijke) Vereniging van Archivarissen in Nederland. Tijdens de ziekte en na het overlijden van Unger trad mevrouw Moquette als waarnemend archivaris op, maar zij werd niet de nieuwe archivaris. De redenen daarvoor laat ik hier onbesproken, evenals de discussie over vrouwen in het ambt.

Moquette schreef veel artikelen over Rotterdam, onder andere over Rotterdamse straatnamen, en Rotterdammers, alsook een tweedelige monografie *De Vrouw* (1915). Haar inventaris van het archief van de Weeskamer werd gunstig besproken¹³ en de catalogus van de portretverzameling is een nog steeds waardevol werk van haar hand. Zij had een groot aandeel in de viering van het 600-jarig bestaan van de stad in 1928. Haar vele werk had haar echter gesloopt en op 1 mei 1929, vlak na haar zestigste verjaardag, kreeg zij eervol ontslag. Op 17 december 1945 overleed zij in Bilthoven.

Voorzichtige vernieuwingen

Dr. E. Wiersum werd na het overlijden van Unger in 1904 de nieuwe gemeentearchivaris van Rotterdam. Eppe Wiersum werd op 6 december 1869 in Uithuizen geboren en overleed in Rotterdam op 25 december 1955.¹⁴ Na de HBS deed hij staatsexamen en studeerde in dezelfde tijd als Moquette letteren in Groningen, waar hij in 1898 promoveerde op een historisch onderwerp. Groningse opgewektheid en een brede culturele belangstelling bleven hem zijn leven lang kenmerken. Hij had een goede gezondheid, bleef ongetrouwd en wijdde al zijn tijd aan het archief. In zekere zin was hij een gelukskind: hij kwam in een nieuw gebouw en had aan Bijlsma en Moquette voortreffelijke collega's. Wiersum heeft veel gedaan aan het inventariseren van de archieven en daarnaast publiceerde hij graag. Onder zijn redacteurschap begon het Rotterdamsch Jaarboekje vanaf 1910 weer te verschijnen. Bij zijn afscheid in 1935 werd hij benoemd

afb. 3. Het is niet moeilijk om je E. Wiersum, gemeentearchivaris van 1904 tot 1935, voor te stellen op klompen en in een boerenkiel bij de koeien in plaats van in een stads pak bij een kast vol archieven. Maar achter zijn wat boerse uiterlijk ging een scherp intellect schuil. Daarvan en van een brede culturele belangstelling getuigen zijn vaardig geschreven publicaties. (GAR)

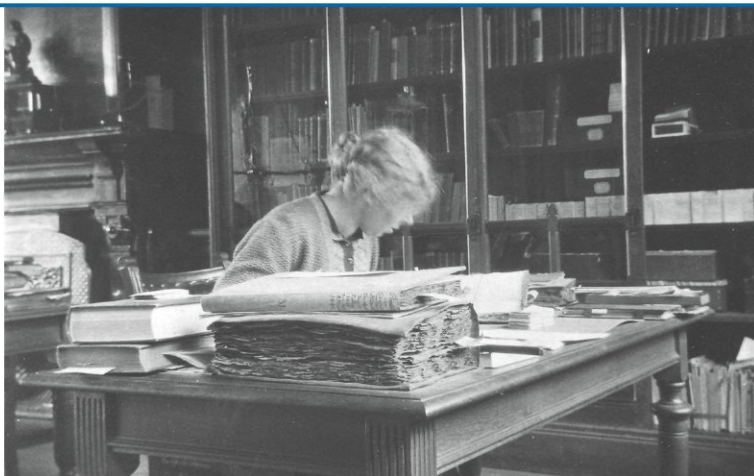

tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Na zijn pensionering bleef hij als archivaris van het Hoogheemraadschap van Schieland actief. Wiersum was onder meer bestuurslid van de Vereniging van Archivarissen in Nederland en redacteur van het *Nederlandsch Archievenblad*.

De bezoeker van het gemeentearchief kon zien wanneer Wiersum een van zijn broers uit Groningen op bezoek had: dan stond er een paar klompen bij de voordeur. Zuinig was hij stellig. Voor het verkrijgen van een nieuwe kroontjespen moest je bij de archivaris zijn; die liet het pennetje voor de uitreiking vallen om er zeker van te zijn dat er niet twee tegen elkaar zaten.¹⁵ Het elektrisch licht heeft hij altijd geweerd uit het depot, zodat het opzoeken van stukken een moeizaam karwei was; pas zijn opvolger lukte het om zowel voor het dienstgebouw als voor het

depot elektrisch licht te doen aanleggen. Het archief was in Rotterdam het laatste gemeentegebouw, dat van gasverlichting op elektriciteit overging.

In 1930 trad dr. A.C. Kersbergen in dienst als opvolgster van mevrouw Moquette. Anna Cornelia Kersbergen werd op 31 mei 1900 geboren in IJsselmonde, waar haar vader koopman in zalm was.¹⁶ Zij studeerde germanistiek en geschiedenis in Utrecht en behaalde haar doctoraal in beide studierichtingen *cum laude*. Haar promotie in Utrecht, eveneens *cum laude*, handelde over de IJslandse Njala-saga; ten behoeve van haar proefschrift verbleef zij langdurig in IJsland en studeerde in Kopenhagen en Reykjavik. Annie Kersbergen was zeer geïnteresseerd in de uitbreiding van de topografisch historische atlas en verwierf daarvoor graag foto's: vooral het door haar verzamelde documentaire beeld-

afb. 4. In dr. Annie Kersbergen had het archief tot 1953 een uitzonderlijk intelligente en begaafde adjunct-archivaris met een scherp oog voor het documentaire belang van beeldmateriaal. Meteen na haar in diensttreding in 1930 begon zij zich intensief bezig te houden met de Topografisch-Historische Atlas. Al voor het bombardement van mei 1940 de oude binnenstad vernietigde, had zij beargumenteerd dat een stadsarchief niet alleen oude prenten moet willen verzamelen, maar vooral contemporaine weergaven van locaties en mensen in de stad. Zoals zijzelf in 1938 schreef: 'hoe gewenscht is dat niet, wil men later eens over een volledig stadsbeeld van thans beschikken'. De foto geeft een zonnig beeld van de hard werkende Kersbergen en dateert uit de jaren van vlak voor de oorlog. (GAR, XXI 17.01-I t/m 4)

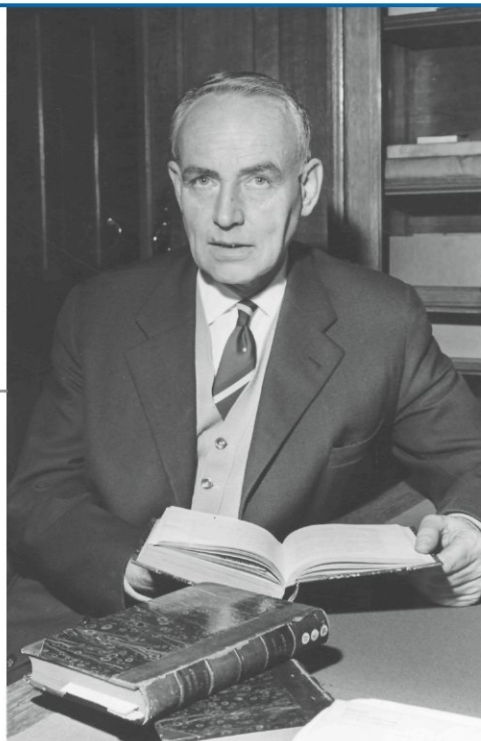
materiaal van vlak voor, tijdens en na de oorlog is van groot belang. In 1942 ging zij over tot het rooms-katholieke geloof en nam de doopnaam Theresa aan. Na haar toetreding tot de Orde der Ongeschoeide Carmelieten in 1953 verliet zij het archief en vertrok naar IJssland waar zij twintig jaar in het klooster Carmel verbleef. Zij overleed op 13 augustus 1985 in Drachten. Na de benoeming van een

opvolger voor Wiersum werd zij waarnemend archivaris.

Omdat Wiersum een vrouw niet geschikt achtte voor het directoraat van de archiefdienst, werd uit de acht sollicitanten (vier vrouwen, van wie twee zeer geschikt leken) mr. H.C. Hazewinkel gekozen als adjunct-archivaris om Wiersum te zijner tijd op te volgen.¹⁷ Zijn benoeming ging op 1 septem-

afb. 5. Mr. H.C. Hazewinkel heeft het archief 32 jaar gediend in wat moeilijke tijden genoemd mogen worden. Eerst kreeg hij met de crisisjaren te maken, daarna met de Tweede Wereldoorlog, en daarna met een stadsklimaat waarin meer belangstelling was voor de wederopbouw en de toekomst van de stad dan voor het verleden en het behoud daarvan. In zijn officiële optreden stelde Hazewinkel zich daartegen te weer met correcte afstandelijkheid. Zijn hartelijkheid en warme vriendschap bleken alleen in het gezelschap van zijn dierbaren en enkele vertrouwelingen.
(GAR)

ber 1929 in. Hendrik Cornelis Hazewinkel werd op 5 april 1896 in Den Haag geboren; zijn vader was daar oogarts. Hij studeerde rechten in Utrecht en Leiden, maar een studie Nederlandse letteren kon hij niet voltooien, omdat hij in de Eerste Wereldoorlog twee jaren onder de wapenen moest blijven. Na zijn studie aan de Archiefschool kwam hij kort in het Rijksarchief in Overijssel te werken en van 1925 tot 1929 als commies-chartermeeester in het Gemeentearchief Utrecht. Hij overleed op 14 januari 1968 in Maarn.¹⁸ Hazewinkel volgde Wiersum als archivaris op per 25 januari 1935. De al door Wiersum bepleite uitbreiding van het archiefgebouw met een tweede depot kwam na veel vertraging als gevolg van de crisisjaren en de Tweede Wereldoorlog onder Hazewinkel tot stand. Het nieuwe depot werd op 15 november 1948 feestelijk in gebruik genomen. Hazewinkel is bekend geworden om zijn *Geschiedenis van Rotterdam*.¹⁹ Hij had een sterk ontwikkelde artistieke aanleg en een

zesde zintuig voor de verwerving van materiaal dat later van grote documentaire waarde bleek te zijn. Hazewinkel gaf regelmatig opdrachten aan fotografen en kunstenaars om situaties en gebeurtenissen in Rotterdam vast te leggen. Ook zijn de inventarisatie en uitbreiding van de collectie affiches aan Hazewinkel te danken. Als persoon was hij introvert en bescheiden. Kende je hem niet, dan leek hij iets gereserveerds te hebben. Maar, aldus zijn opvolger Renting, wie zijn vertrouwen bezat, schonk hij volop hartelijkheid en

riendschap. Hazewinkel was een archivaris van de oude stempel; hij voelde zich geen manager van een overheidsdienst. Als zijn belangrijkste taak zag hij het voor onderzoek putten uit de hem toevertrouwde archivalia, minder het eigenlijke archiefbeheer, aldus Renting.

Anderzijds was Hazewinkel een grote vernieuwer ten opzichte van zijn voorganger. Binnen de archiefwereld vervulde hij de functie van redacteur van het Nederlands Archiefblad (1936-1945) en het voorzitterschap (1950-1953) van de afdeling Gemeente- en Waterschapsarchiefambtenaren van de Vereniging van Archivarissen in Nederland (VAN). Op zijn initiatief is de vereniging De Topografisch-Historische Atlas opgericht. Voorts was hij mede-oprichter van het Historisch Genootschap 'De Maze' en als redacteur van het Rotterdams Jaarboekje een der oprichters van het Historisch Genootschap Roterodamum. Na 1945 werd de Straatnamencommissie ingesteld met de taak Burgemeester en Wethouders voorstellen te doen voor het geven van straatnamen. De gemeentearchivaris werd ambtshalve voorzitter (voordien was hij adviseur). Er was veel werk voor de commissie in het naoorlogse Rotterdam; de namen Lijnbaan en Weena bijvoorbeeld komen van Hazewinkel. Hij heeft zich ook zeer ingezet voor tentoonstellingen in het archiefgebouw; vierendertig werden er in zijn bestuursperiode georganiseerd. Daarmee bracht hij het archief in Rotterdam naar buiten zonder zelf in de belangstelling te staan. Op 28 april 1961 nam hij afscheid als gemeentearchivaris, waarbij hij tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau werd benoemd.

Nieuwe taken voor het archief

Na het vertrek van mevrouw Kersbergen werd drs. R.A.D. Renting in 1953 benoemd in de nieuwe rang van conservator. Rudolph Arie Dirk Renting werd op 7 juni 1920 in Winterswijk geboren, waar zijn vader predikant was. Na het gymnasium behaalde hij het doctoraal examen geschiedenis aan de VU in Amsterdam. Zijn eerste werkzaamheden binnen de archiefwereld begon hij in het Rijksarchief in Gelderland. Met ingang van 1 mei 1961 volgde hij Hazewinkel op als gemeentearchivaris van Rotterdam.

Was er een groot verschil tussen Wiersum en Hazewinkel, ook tussen deze en Renting is het verschil aanzienlijk. Hoe graag de archivaris zich met de inhoud had willen bezighouden, de omvang van de dienst, de vele bijkomende taken, de bezoekersaantallen en het meer naar buiten optreden maakten dat het diensthoofd het management op zich moest nemen. Renting heeft echter de inhoud van het vak niet verloochend door ook een bekwaam manager te zijn. Hij heeft gebruik gemaakt van de goede naam die het archief had en van alle financiële mogelijkheden. Zijn uitstekende contacten met het gemeentebestuur, de burgemeester als portefeuillhouder in het bijzonder, hebben het archief veel voordeel gebracht –en ook het Nederlandse archivariaat. Voor Rotterdam noem ik de aanstelling van een geluidsmedewerker (A. van der Struis), een gemeentelijk archiefinspecteur (H.W. van Veldhuizen) en een educatief medewerker (A.M. van der Woel). De duurzame bewaring van audiovisueel materiaal kreeg meer en meer de noodzakelijke aandacht; Renting was voorzitter van de VAN-commissie voor dit onderwerp. De professio-

nalisering ging verder in het beheer van de bibliotheek (C. Zevenbergen), de topografische atlas (P. Ratsma) en de fotografie (M. van Essen). Ook de conservering en de restauratie ontwikkelden zich landelijk, waarbij Rotterdam niet achterbleef.

Datgene waarop Hazewinkel zo krachtig had aangedrongen, werd onder Renting verwezenlijkt in 1970: een derde depot aan de Robert Fruinstraat. Zijn goede relaties met het Rotterdamse bedrijfsleven leidden nog tot een andere uitbreiding. Bank Mees & Hope stelde een bescheiden ruimte van drie niveaus om niet ter beschikking van de archiefdienst. Dat werd de Archiefwinkel: daardoor kon het archief meer in het centrum van de stad zichtbaar worden. Voorts werd in Rentings periode de gemeentearchivaris van Rotterdam tevens tot archivaris van de gemeente Capelle aan den IJssel benoemd.

Van de vele functies die Renting bekleedde, noem ik slechts: vice-voorzitter van het Historisch Genootschap Roterodamum, secretaris van het Historisch Genootschap 'De Maze', lid van de Coördinatiecommissie van advies inzake archeologisch onderzoek binnen het ressort Rotterdam. Landelijk noem ik: bestuurslid 1966-1969 en voorzitter 1969-1972 van de VAN, voorzitter van de VAN-commissies gewestvorming en automatisering, tussen 1974-1985 lid van de Archiefraad en van de commissie uit deze raad met betrekking tot de verkorting van de overbren-
gingstermijn naar 25 jaar, bestuurslid van de Landelijke Kring van gemeente- en streekarchivarissen en lid van de Raad van Toezicht van de Vereniging Nederlands Economisch-Historisch Archief. Met al deze functies was het Rotterdamse archief stedelijk en landelijk

goed vertegenwoordigd. Met het Stadsarchief Köln onderhield het gemeentearchief een vriendschappelijke relatie.

In de jaren 1982 en volgende werden de Rotterdamse diensten geconfronteerd met bezuinigingsrondes die niet aan het gemeentearchief voorbijgingen. Het is een vrijwel ondoenlijke opgaaf voor iemand om in korte tijd af te breken wat hij in een reeks van jaren heeft opgebouwd. De gevolgen van de crisisjaren indachtig was het een hard beleid om keuzes te maken. Renting heeft de voorbereiding voor de bezuinigingen gedaan en werd het laatste jaar adviseur van Burgemeester en Wethouders. Mr. S.A. Jonker, verbonden aan het stadhuis, nam het directoraat waar, voerde verdere automatisering in en verzorgde de opvolging. In februari 1985 werd Renting voor zijn vele verdiensten tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau benoemd. In 1988 werd hij erelid van de Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland.

De opvolgende adjunct-archivarissen zetten soms elders hun carrière voort. Drs. G.J. Mentink werd later rijksarchivaris in Gelderland, drs. B. Woelderink werd gemeentearchivaris van Deventer en later directeur van het Koninklijk Huisarchief. Drs. F.A.M. Schoone ging in het gemeentearchief met pensioen.

Nogmaals een verhuizing

Tussen 1858 en 1985 haalden de vijf gemeentearchivarissen van Rotterdam gemiddeld 25,4 dienstjaren in die functie en de gezamenlijke personeelsleden 11,8 jaren. Het niet-technisch vakpersoneel hield het er tussen 1858 en 1945 gemiddeld 18,6 jaren uit,

tussen 1945 en 1965 circa 13,7 jaren en sinds 1965 naar schatting 12 jaren, helemaal overeenkomstig de neergaande trend.²⁰ Met ingang van 1 april 1985 werd drs. C.O.A. baron Schimmelpenninck van der Oije tot gemeentearchivaris van Rotterdam benoemd. Coenraet Otto Alexander Schimmelpenninck van der Oije werd geboren op 17 juli 1943 in Amsterdam, waar zijn vader makelaar in effecten was. Tijdens zijn studie rechten (vrije studierichting met geschiedenis-bijvakken) in Utrecht was hij assistent van dr. F. Ketner voor het oorkondenboek van Gelderland, waarvoor hij in het Rijksarchief in Utrecht werkte. In de stad woonde Schimmelpenninck precies tussen de rijksarchivaris en de gemeentearchivaris in. Hij begon zijn archiefwerkzaamheden aan het Rijksarchief in Gelderland als chartermeester, deed de *Stage technique internationale des archives* in Parijs en werd gemeentearchivaris van Zutphen en directeur van de stedelijke musea aldaar. Daarna was hij provinciaal inspecteur der archieven in Gelderland. Hij was voor zijn komst naar Rotterdam voorzitter van de VAN en van de Landelijke Kring van gemeentel- en streekarchivariissen geweest en was nog vice-voorzitter van de examencommissie voor de archiefexamens. In 1985 werd hij lid van de Archiefraad. Dankzij de portefeuillehouder van het archief, burgemeester dr. A. Peper, bleef het archief gespaard voor de derde bezuinigingsronde. De uitgave van de series *Ach Lieve Tijd* en *Als de dag van gisteren* in samenwerking met de firma Waanders in Zwolle gaven het gemeentearchief grote bekendheid in de stad. In deze periode werd ook een begin

gemaakt met het schrijven van een nieuwe geschiedenis van Rotterdam.²¹ Omdat de culturele positie van het archief naast de administratieve steeds belangrijker werd, trad de gemeentearchivaris toe tot het directeuren-overleg kunstzaken. Bij de viering van het 650-jarig bestaan van Rotterdam als stad tegenwoordigde de archivaris de historische aspecten. De uitgave van het Rotterdams Jaarboekje kwam in handen van de archiefdienst, terwijl de secretaris van het Jaarboekje mej. M. Rampert al eerder met behoud van deze taak naar het archief was overgegaan. Voor de gemeente kon Schimmelpenninck een bestaand gebouw verwerven en de verbouwing ervan voorbereiden; het complex aan de Mathenesserlaan en de Robert Fruinstraat was te klein geworden, weinig doelmatig meer en derhalve duur in beheer. Binnen de gemeentelijke organisatie en binnen Rotterdam bekleedde de archivaris verschillende functies. In 1994 kreeg hij de leiding over het Historisch Museum Rotterdam met de opdracht na te gaan of een samenvoeging van archief en museum wenselijk was. In 1995 kwam daar het directoraat van het Maritiem Museum 'Prins Hendrik' bij. Daar luidde de opdracht na te gaan of een samengaan met het Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam voordelen bood. Toen de rapportage met betrekking tot het archief en het museum luidde dat samengaan geen voordelen bood, maar meer samenwerking wenselijk was en elk van de instellingen weer een eigen directeur zou moeten hebben, verliet Schimmelpenninck in september 1996 het archief. Hij combineerde tot september 1999 de twee musea, verliet toen het Histo-

afb. 6. Bij het afscheid van Els van den Bent als archivaris van Rotterdam in 2006 deed zich in de burgerzaal van het stadhuis de unieke gelegenheid voor om vijf bazen van het archief op één foto te vereeuwigen. Geheel links staat Jantje Steenhuis, de opvolgster van Els van den Bent, geheel rechts Van den Bents directe voorganger, Coen Schimmelpenninck van der Oije; tussen Steenhuis en Van den Bent staat Simon Jonker, bestuursambtenaar ten stadhuize, die in 1984 het directoraat waarnam; aan de andere zijde van Van den Bent de man met de meeste dienstjaren als archivaris, Ruud Renting, die in 1961 tot Rotterdams gemeentearchivaris werd benoemd. (foto: GAR)

risch Museum Rotterdam omdat zijn werkzaamheden als secretaris-penningmeester van de Stichting Rotterdam Culturele Hoofdstad van Europa 2001 een groeiend beslag op zijn tijd legden en ging met ingang van 1 januari

2006 met pensioen als directeur van het Maritiem Museum Rotterdam. Bij zijn afscheid werd hij tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau benoemd. Mevrouw drs. E.A.G. van den Bent werd per

1 oktober 1996 de nieuwe gemeentearchivaris van Rotterdam. Elisabeth Arnoldina Geertruida van den Bent werd op 1 maart 1953 in Den Haag geboren. Zij studeerde sociaal-economische geschiedenis in Utrecht, was hoofd van de afdeling archieven en vervolgens gemeentearchivaris van Den Haag. Haar ervaring met de verbouwing en de verhuizing van het archief in Den Haag kon zij in Rotterdam goed gebruiken. Zij begeleidde de gecompliceerde verbouwing van de voormalige Rijks Automobiel Centrale aan de Hofdijk en organiseerde de omvangrijke verhuizing. Binnen de dienst legde zij een sterk accent op verdere professionalisering en verjonging van de bezetting. De technische sprong voorwaarts van het archief in de vorm van een website vol informatie voor onderzoek 'op afstand' en een E-depot als waarborg voor duurzaamheid van digitaal archiefmateriaal heeft zij sterk gestimuleerd. Tijdens haar bewind verscheen de nieuwe tweedelige geschiedenis van Rotterdam evenals de geschiedenis van de stad gedurende de Tweede Wereldoorlog en had het archief een belangrijk aandeel in de viering van Rotterdam Culturele Hoofdstad van Europa in 2001. Van den Bent bevocht evenals haar voorgangers bij bestuurlijke (binnen)gemeentelijke herindelingen de juiste positionering van het archief. Na Capelle (onder Renting) en Albrandswaard (onder Schimmelpenninck) kregen ook de archieven van Berkel en Rodenrijs, Bergeschenhoek, Bleiswijk en Ridderkerk onderdak aan de Hofdijk. Mevrouw Van den Bent had zitting in de Raad voor Cultuur (als opvolger van de Archiefraad), was voorzitter van de Landelijke

Kring van gemeente- en streekarchivariissen, bestuurslid van DIVA (koepelorganisatie voor archieven en documentaire informatie) en lid van de Raad van Toezicht van de Archief-school en het Nederlands Economisch-Historisch Archief. Enige tijd werd zij belast met de leiding van het Wereldmuseum. Ten einde een gemeentelijke opdracht voor onderzoek naar de geschiedenis van Rotterdam in de twintigste eeuw uit te voeren, nam zij in 2006 afscheid als gemeentearchivaris. Mevrouw drs. J. Steenhuis werd op 1 maart 2006 haar opvolgster. Jantje Steenhuis werd op 10 december 1957 te Nijmegen geboren. Zij studeerde nieuwe en theoretische geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Zij was voor haar komst naar Rotterdam hoofd Archief en Documentatie/Concarnarchief bij de Nederlandse Spoorwegen in Utrecht. In augustus 1998 werd zij tot hoofd sector beheer bij het gemeentearchief Rotterdam benoemd. In die functie was zij nauw betrokken bij de reddingsoperatie in 1999 van het restant van de op doek geschilderde diorama's van de Rotterdamse havens en van het achterland van de Maasstad, die Jaap Gidding maakte voor de Rotterdamse inzending naar de wereldtentoonstelling in Antwerpen in 1930. Landelijk is zij actief betrokken bij de ontwikkeling van systemen voor het archiveren van audiovisuele bronnen.

In Rotterdam kregen aanvankelijk alleen Scheffer, Unger en Obreen straatnamen. Burgemeester en Wethouders besloten op 10 juli 1931 een Schefferstraat, een Ungerplein en een Obreenstraat in de Provenierswijk vast te stellen. Deze kunnen zich daar verbonden

voelen met schrijvers over de stedelijke geschiedenis zoals Nicolaas Zas en Pieter de Raadt.²² Bij besluit van Burgemeester en Wethouders van 21 april 1992 werd in Prinsenland temidden van andere vernoemde vrouwen een Hermine Moquettestraat benoemd.

Stellig heb ik ongewild vele personen tekort gedaan die in uiteenlopende tijden aan het archief waren verbonden en wier werkzaamheden aan de archivaris zijn toegeschreven. Evenmin is duidelijk geworden hoe de archivissen en hun medewerkers de groei van het aantal archieffondsen, de toename van het aantal bezoekers (in 1985 al 14.200), de hoeveelheid correspondentie en de acquisitie van boeken, kaarten, tekeningen, prenten, foto's en affiches organisatorisch hebben verwerkt. Tijden van tegenspoed, zoals de crisisjaren en de jaren 1982-1985 werden gelukkig afgewisseld door jaren waarin het gemeentearchief kon uitbreiden. Hopelijk is wel duidelijk geworden, wie in 150 jaar aan het Gemeentearchief Rotterdam leiding hebben gegeven, waar zij vandaan kwamen en hoe zij stedelijk en landelijk opereerden. Zeker is dat opeenvolgende Rotterdamse archivissen naast hun stedelijke rol een grote landelijke invloed hebben gehad. Aan de uitspraak van Victor de Stuers 'het gaat met een archivaris als met een vat wijn; hoe langer het ligt, hoe krachtiger en geuriger het wordt' voegde de Utrechtse archivaris S. Muller toe, dat 'de goede exemplaren in den regel hokvast van aard zijn'.²³ Na 1985 zouden wij in die gedachte met minder goede archivissen te maken hebben gehad. Daarover zal ik niet oordelen.

NOTEN

1. G. van Rijn, 'Levensbericht van mr. W. Beze-mer', in: *Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1898/1900*, 149.
2. R.A.D. Renting, 'Gemeentearchieven in historisch perspectief', *Nederlands Archiefblad* 93 (1989) 1-19, 2.
3. A. van den Broek, 'Cultuur als instrument. De dans om de creatieve klasse' *MMNieuws (Marketing en Management Nieuws voor Cultuur en Vrije Tijd)* 6, nr. 8 (2004) 10.
4. Voor een belangrijk deel steun ik in het hierna-volgende op H.C. Hazewinkel, *Honderd jaar gemeentelijke archiefzorg 1857-1957* (Rotterdam 1957). Voorts maakte ik gebruik van R.H. Krans, 'Het Rotterdam archief rond 1891', *NAB* 94 (1990), 114-122.
5. Hazewinkel, *Honderd jaar*, 74.
6. Voor Ungers leven steun ik in grote mate op het in memoriam door S. Gratama, *NAB* 13 (1904/05), 4-13 en op het in memoriam door J.J. Tavenraat in *Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1903/04*, 3-17 met bibliografie. Tavenraat had als gemeentesecretaris van Rotterdam Unger leren waarderen.
7. Gratama, 4.
8. Tavenraat, 17.
9. Voor Bezemers leven steun ik in grote mate op het in memoriam door J.H.W. Unger, *NAB* 6 (1897/98), 85-88 en op het in memoriam door G. van Rijn, zie noot 1, 145-157 met bibliografie.
10. Van Rijn, 151-152.
11. Voor Bijlsma's leven steun ik in grote mate op het in memoriam door W.S. Unger, *NAB* 1947/48, 27-30.
12. Voor Moquettes leven steun ik in grote mate op E. Wiersum, 'Dr. H.C.H. Moquette en het Rotterdams archief', *NAB* 36 (1928/29) 149-152 en

- op E. Meeldijk, 'Dr. H.C.H. Moquette, adjunct-archivaris der gemeente Rotterdam', in: *Zestig jaar De Maze 1931-1991* (Rotterdam 1991), 40-53.
13. Door de gemeentearchivaris van Amsterdam W.R. Veder, *NAB* 16 (1907/08) 187-190.
14. Voor Wiersums leven steun ik in grote mate op het in memoriam door H.C. Hazewinkel, *NAB* 1955/56, 79-80, op het in memoriam door J.E. van der Pot, *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* 1955/56, 133-139 met bibliografie en op 'Persoonlijke herinneringen van dr. E. Wiersum' *NAB* 1940/41, 129-138.
15. L.J. Rogier, 'Rotterdams goede zorgen voor archieven sinds het jaar 1500', *De Tijd* van 26 oktober 1957.
16. Voor Kersbergens leven steun ik in grote mate op het in memoriam door M.P. van Buijtenen, *Rotterdams Jaarboekje* 1986, 169-173.
17. E. Meeldijk, 50.
18. Voor Hazewinkels leven steun ik in grote mate op de in memoriams van R.A.D. Renting, *Rotterdams Jaarboekje* 1968, 120-123; *NAB* 71 (1967), 179-181 en *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* 1968-1969, 137-143 met bibliografie en op A.M. van der Woel, 'Hazewinkel-Sneller, een conflict', in: *Zestig jaar De Maze 1931-1991* (Rotterdam 1991), 15-26.
19. In drie delen, 1940 en 1942; een vierde deel dat de negentiende eeuw zou omvatten is ondanks veel voorwerk nooit verschenen. Hazewinkel aanvaardde de opdracht reeds in 1930.
20. Geciteerd naar Renting, 'Gemeentearchieven', 6.
21. Door A. van der Schoor en P. van de Laar, beide aan het archief verbonden.
22. J. Okkema, R. Feringa, C. Zevenbergen, *De straatnamen van Rotterdam. Verklaring van alle*

bestaande en van verdwenen straatnamen (Rotterdam 1992).

23. Geciteerd naar Renting, 'Gemeentearchieven', 6.